

EVDE BAKIM HİZMETİ ALAN YAŞLI BİREYLERİN VE BAKIM VERENLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SOSYAL SORUNLAR ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA: OLTU ÖRNEĞİ*

Lokman CERRAH¹

Esra KARAKUŞ²

Meltem ORAL³

Melike PAK⁴

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de evde bakım gören yaşlı bireylerin bakım veren bireyler ile ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Yaşlı birey ile bakım veren bireyin ilişkisine odaklanırken yaşlı bireyin ve bakım verenin deneyimlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada yaşlı birey ile bakım verenin etkileşimleri “ekosistem yaklaşımı” özelinde incelenmiştir. Nitel araştırma deseninin seçildiği çalışmada yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat teknikleri kullanılarak otuz ailenin ev ortamına altı ay boyunca yapılan ev ziyaretlerinde veriler toplanmıştır. Yaşlı birey ile bakım veren bireyin bakım etkileşimi, “sağlık sorunları”, “kayıp ve yas”, “ekonomik yetersizlikler” ve “sosyal çevre kaybı” kategorileri özelinde incelenmiştir. Sonuçta bakım alanlar ile bakım verenler arasında bakım aylığı üzerinden ekonomik temelli bir alışveriş sürecinin yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte ailede bakım rolünü üstlenen yine kadındır. Ayrıca Oltu’da geleneksel yapıdan modern yapıya geçişin izlerinden sayılabilecek yaşlının hanedeki aktif rolünün ortadan kalktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evde bakım, yaşlı birey, bakım veren.

Bu çalışma yazarların “Kırsal Kesimde Ekosistem Yaklaşımı Odaklı Evde Yaşlı Bakımı Destek Hizmeti Modeli: Oltu Örneği” isimli TÜBİTAK projesinden üretilmiştir.

¹Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, E-posta: lokman.cerrah@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7330-4422

²Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, OBSBF, Sosyal Hizmet Bölümü, E-posta: esra.umar@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1764-9394

³Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, E-posta: meltem_oral@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7082-9186

⁴Dr. Öğr. Üyesi. Atatürk Üniversitesi, OBSBF, Sosyal Hizmet Bölümü, E-posta: melike.pak@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4391-3024

CERRAH, L., KARAKUŞ UMAR, E., ORAL, M., PAK, M. (2024) Evde Bakım Hizmeti Alan Yaşlı Bireylerin Ve Bakım Verenlerinin Karşılaştıkları Sosyal Sorunlar Üzerine Nitel Bir Çalışma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 24(62), 89-110. DOI:10.21560/spcd.vi.1461554

A QUALITATIVE STUDY ON THE SOCIAL PROBLEMS FACED BY ELDERLY INDIVIDUALS AND THEIR CARE PROVIDERS RECEIVING HOME CARE SERVICES: EXAMPLE OF OLTU

Abstract

This study focuses on the relationship of elderly individuals who receive home care in Türkiye with their caregivers. While focusing on the relationship between the elderly individual and the caregiver, it is aimed to reveal the experiences of the elderly individual and the caregiver. In the study, the interactions of the elderly individual and the caregiver were examined in terms of the "ecosystem approach". In the study, in which the qualitative research design was chosen, data were collected during the six-month home visits of thirty families using semi-structured in-depth interview techniques. The care interaction between the elderly person and the caregiver was examined in the categories of "health problems", "loss and mourning", "economic inadequacies" and "loss of social environment". As a result, it is seen that there is an economic-based shopping process between care recipients and caregivers over the care pension. In this process, it is the woman who assumes the role of care in the family. In addition, it is seen that the active role of the elderly in the household, which can be considered as one of the traces of the transition from the traditional structure to the modern structure, has disappeared in Oltu.

Key Words: *Home care, Elderly person, Caregiver*

GİRİŞ

Tüm dünyada meydana gelen bilimsel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, beslenmenin iyileştirilmesi, erken ölümün önlenmesi ve doğum oranlarındaki düşüşün bir sonucu olarak yaşam süresinin uzaması, "yaşlı" nüfusun niceliksel olarak artmasına sebep olmuştur. "Nüfusun yaşlanması" olgusundan hareketle 2019 verilerine göre Türkiye'de "yaşlı nüfus" olarak kabul edilen (65 yaş üzeri) bireylerin oranı %9.1'dir (T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Bu oranla Türkiye, BM'nin ifade ettiği "yaşlı ülke" nitelendirilmesinde yer almaktadır. Ayrıca "yaşlı bağımlılık oranı" ise 2019 yılında %13.4 olarak belirlenmiştir. 2020 yılında evde bakım hizmeti alan yaşlı bireylerin sayısı 150 bini aşmaktadır (T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Yaşlılık, fizyolojik bir süreç olarak tanımlansa da bireyin "aktif nüfus içerisinde yer almaması", "üretimden uzaklaşmış" ve "bakıma ihtiyacı olması" ile özel alana çekildiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu açıdan yaşlılık hem sosyal hem de ekonomik anlamda değerlendirilmesi gereken sosyal bir olguyu işaret etmektedir. Yaşlılık, "aile, sağlık, ekonomi, eğitim, iletişim ve hukuk" gibi kurumların deneyim alanı iken aynı zamanda bu kurumların çatısı altında gerçekleşen sosyal sorunların da muhatabıdır.

Toplumsal eşitsizliklerin derinleştiği ve küreselleşen neoliberal dayatmaların hissedildiği günümüz modern dünyasında yaşlının hissettiği "sosyal sorunlar" yine küresel politikalar odaklıdır. Yaşlı, "neoliberal bireydir". Yani "yoksullukla", "yalnızlıkla" ve "diğer eşitsizlik konularıyla" bireysel alanında mücadele etmektedir. Neoliberalizm ise "bireylerin evrensel rekabet ilkesi uyarınca yönetilmesi" (Dardot ve Laval, 2012:2)dir. Neoliberalizm ifadesi ile "öznelliğimizin yapılanışının içkin bir parçası" (Read, 2012:92) olduğu anlatılırken günümüz dünyasını yeniden inşa eden üç öğeden bahsetmek gerekmektedir. Bunlar; "belirsizlik/müphemlik", "tüketim" ve "yaşamın her alanına yayılan kontrol"dür. Bauman "belirsizliği/müphemliği", anlatırken bundan "neoliberalizmin kuralı" olarak bahsetmektedir. Buna göre bireyler, sırf piyasa koşullarına hâkim olan bir havada yaşamakta ve bu durum onların kimliklerine yansımaktadır. Nitekim bireyler kendilerini güvende

hissedememekte, tehdit/risk altında görmekte ve kırılan hissetmektedirler. (Bauman, 2005: 69). "Tüketim" odaklıdır ve arzularının peşinden koşarlar (Bauman, 2018; Bocock, 2014). Son olarak her alana yayılan "kontrolün denetimi" altındadırlar. Kontrolün gücünü anlatan Foucault (2005), toplumsal alana sızmış olduğundan ve fark edilmediğinden bahsederken böyle bir kontrolün daha etkili olduğunu belirtmektedir. Tüm bunların ışığında artık her şey, akışkandır. Bu ise yapılan çalışmanın hareket noktası olan özel ve kamusal alan ayırımının da ortadan kalktığını göstermektedir. Artık özel alan yoktur.

Kamusal alanda olan kontrol, güç ya da düzensizlik her ne ise özel alanda yaşanan bir kamusal söz konusudur. Burada mahremiyete müdahale, denetim ve düzenleme vardır (Revel, 2006:153). Evde bakım alan yaşlı bireyin bakım veren bireylerle, belirsizlik, tüketim ve kontrol özelindeki performans geleneksel yapının hâkim olduğu bir coğrafyada toplumsal örgütlenmenin nasıl inşa edildiğini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Geleneksel yapının toplumsal örgütlenmeye etkisi olduğu kadar diğer kurumların da inşa sürecine etkisi vardır denilebilir. Kurumlardan hizmet alım süreci bu inşa sürecini etkilemektedir. Örneğin kırsal kesimde yaşlı bireyin yaşadığı sağlık sorunlarına ilişkin kurumlardan hizmet alması önem arz etmektedir. Çalışmanın gerçekleştirildiği Oltu ilçesinde sağlık kurumlarına ulaşmada sıkıntı yaşamamanın söz konusu olmadığı söylenebilir. Köyde yaşayan katılımcıların %33.3'ü ayda 1-2 kere sağlık kuruluşuna gittiğini ifade etmiştir. Merkezde yaşayan katılımcıların %50.0'si 3 ayda 1 kere sağlık kuruluşuna gitmektedir. Köyde yaşayan yaşlı bireylerin %20.0'si hizmetlere ulaşmada her zaman sorun yaşadığını belirtirken, merkezde yaşayan yaşlı bireyler için bu oran %6.7'dir. Görülmektedir ki sağlık kuruluşlarına ulaşmada Oltu merkezde yaşamamanın avantajı söz konusudur ancak sağlık hizmetine ulaşma konusunda köyde yaşamasına rağmen sıkıntı yaşamadığını belirtenlerin oranı %33.3'tür. Sağlık hizmetlerine ulaşmak, yaşlı birey ve bakım veren açısından temel bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın zamanında giderilmesi önem arz etmektedir. Öyle ki yaşlı bireylerin birçoğunun birden fazla sağlık sorunu ile yüz yüze olduğu bilindiğinden sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşayacakları sıkıntılar yaşlı bireyleri olumsuz etkileyebilecektir.

Yaşlı bireylerin çoklu sağlık problemlerinin yanında ailenin diğer bireylerini kaybetmeleri ve yakınlarının ölümüne ilişkin deneyimleri onları derinden etkileyen ve bir sağlık problemi olarak ortaya çıkabilecek bir diğer unsur olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin mevcut sağlık sorunlarını olumsuz yönde etkileyen kayıp ve yas süreci, yaşlı bireyin baş etme stratejisi geliştirdiği bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Yaşlı bireyin sosyal hayatına olumsuz yönde eşlik eden bir diğer durum ise ekonomik yetersizliklerdir. Kırsal kesimde yaşlı bireylerin mutlu olmasına aracı olan üçüncü etken olarak sunulan ekonomi, sağlık ve aileden sonra gelmektedir. Bir motivasyon kaynağı olarak ekonomik yeterlilik yaşlı bireyin, sosyal sistemle uyumuna aracı olmaktadır (Chumnanmak vd., 2018). Tüm bunların ışığında çalışmada yaşlı birey ile bakım veren bireylerin evde bakım sürecini nasıl deneyimlediği sorusu araştırmanın ana problem cümlesidir.

BAKIM ALAN YAŞLI BİREY VE BAKIM SÜRECİ

Yaşlanma ile ilgili alan yazın dikkate alındığında 1970'lerden sonra ortaya çıkan ve eleştirel yaklaşımın bir uzantısı olan eleştirel gerontoloji dikkati çekmektedir. Bu yaklaşıma göre yaşlılık, bir inşa sürecidir. Birey, sosyal dünya ile etkileşimde bulunmakta ve sosyal dünyaya ilişkin yeni anlamlar oluşturmaktadır (Polivka, 2006:559). Bilinmektedir ki anlamlar, deneyimlere ilişkindir ve kültürel alanla ilgilidir. Bir anlamda sözcüklerle ve davranışlarla kültürel özellikler kendini ele verebilmektedir. Bu sebeple yaşlılık ve yaşlılığa ilişkin deneyimler farklı kültürel alanlarda farklılık göstermektedir. Ayrıca mevcut kültürel yapı içerisinde dahi zamansal farklılıklarda bile anlamlar ve davranışlar farklılaşabilmektedir. Örneğin Türkiye'de geçmişte yaşlı birey olmak geleneksel yapının etkisinde saygı duyulan bir statüyü ifade ederken iken günümüzde modernleşmenin etkisiyle yaşlı birey, damgalanma ve sosyal dışlanma ile yüzleşebilmektedir. O halde yaşlılığın tanımı "sosyal ve psikolojik" olanla alakalı olarak değerlendirildiğinde yapılacak tanımlar, "kronolojik ve biyolojik" tanımlamalar kadar net olmayacaktır (Giddens, 2008). Yaşlılıkla birlikte bireyin fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları ile beklentileri önceki dönemden farklılaşmaya

başlamıştır (Baran, 2004). Yaşlı bireylerin kendi arasında da farklılaşan yaşlılık deneyimleri belirsizliğin en belirgin özelliklerindedir ve bu haliyle sosyal sorunu ifade etmektedir (Özkul ve Kalaycı, 2015)

Yaşlı bireyin "yaşlanma" ile birlikte bazı davranışlara genel bir eğilimi söz konusu olabilmektedir. Bu süreçte yaşlı bireyin öz güven eksikliği, yalnızlık hissi, bağımlılık hissi, değersizlik hissi, ölüm korkusu, eskiye özlem, yetersizlik hissi yaşaması fizyolojik ve sosyal sorunların bir sonucudur denebilir (Özmenler, 2001). Genel bir ifade ile yaşlı bireyde ortaya çıkan huy değişikliği, bireyin eskiden sahip olduğu bazı davranışları kökten değiştirmesinin bir göstergesidir (Saygılı, 2011). Örneğin bireyin dâhil olduğu sosyal bağlamı zayıflatacak ya da yıkacak derecede gerçekleşecek olan davranışları onu yalnızlaştırabilmektedir. Öte yandan rol bırakma kuramı ise bireyin yaşlılıkla birlikte bazı rolleri bıraktığını ifade etmektedir. Böylelikle yaşlılar, hayatlarının bu döneminde yeni roller üstlenirler ve hayatlarına bu şekilde devam ederler ancak alan yazında bu ifadenin tersi niteliğindeki süreklilik kuramı ise yaşlı bireyin yetişkinlikte sahip olduğu sosyal davranışları devam ettirme eğilimde olduğunu göstermektedir (Atchley 1971; Onur, 1995). Görülebileceği gibi iki kuram da uyuma odaklanmaktadır ve bireylerin bir süreklilik ya da uyum içerisinde hayatlarına devam edebileceklerini ifade etmektedirler.

Yaşlılığa ilişkin kuramsal yaklaşımların yanında yaşlıların deneyimlerindeki farklılaşmalara odaklanan çalışmalara bakıldığında evde bakım süreci, yaşlılık ve bakım verenin deneyimlerinin dikkate değer şekilde çalışmalara konu olduğu görülmektedir (Morgan, vd., 2020).

Evde bakım kısaca "yenidoğandan yaşlıya" kadar bakıma ihtiyacı olan bireylerin ev ortamında bakılmasıdır. Bakım süreci aile üyeleri tarafından gerçekleştirilebileceği gibi dışarıdan da yardım alınabilir (Kemper, 1992). Türkiye'de yeni bir olgu olarak karşımıza çıkan evde bakım süreci, kurum-sallaşmış bir yapıya sahip olmamasına rağmen yapılan çalışmalar, süreç hakkında bilgi sahibi olmamanıza imkân vermektedir. Evde bakım süreci, yaşlı bireyi sosyal anlamda destekleyen ve onun sosyal uyumunu sağlayan bir süreç olarak dikkati çekmektedir. Hastane ortamında yaşlı bireyin sadece biyolojik açıdan iyi olma haline odaklanılmaktadır (Gökkoca, 2015).

Birbiri ile ilintili olan bu süreçte evde bakım sağlanan bireyin sosyal olarak iyi olma halini desteklediğinden yaşlı bireylerin sağlık kuruluşlarına başvurma sıklıkları da azalmaktadır (Steward vd., 1999).

Bakım verenin yaşlı bireyin eşi olması durumu sıklıkla karşılaşılan bir durum (Sullivan ve Miller, 2015:7) iken eşinin olmaması ya da onun da bakıma ihtiyacı olması durumunda bakımın "geleneksel" bir yapının özelliği olarak "erkek çocuğun eşine" ve "kıza" aktarılması söz konusu olabilmektedir (Tekin vd., 2011: 26; Özyeşil vd., 2014: 41; Özkul ve Kalaycı, 2018; Cingil, 2013; Mulatilo el al., 2000; Dağdeviren et al. 2019). Evde bakım sürecinde tüm dünyada erkeğe göre bakım rolünün kadına atfedildiği görülmektedir (Abel ve Nelson, 1990). Bakım veren olarak kadının seçilmesi ise onun şefkatli ve istekli olmasına bağlanmaktadır (Siriopoulos, Brown ve Wright, 1999). Kız çocuğun, evli olması durumunda farklı bir ailenin üyesi olarak kabul edilmesi bakım hizmetini sadece "erkek çocuğun eşine" yükleyebilmektedir. Bu durum sağlığın kadınlaşmasına örnek teşkil etmektedir. Buna göre özel alanda bireylerin sağlığından evdeki kadın sorumludur (Şahin Kaya, 2011). Kadın, hastaya bakar, hasta olmayacak şekilde özel alanı denetler ve düzenler ayrıca hastanın iyileşmesi için gerekli olan sorumluluğu yüklenir (Karakuş Umar, 2021:25).

Buna göre evde bakım süreci aile üyeleri tarafından gerçekleştirildiğinde bakım alan yaşlı birey, süreçten memnundur (Kaya vd.,2017). Yaşlı bireyin aile üyelerinin birinden "bakım alması" yaşlı için memnun edici bir durum iken "bakım veren" için süreç, biraz daha karmaşık bir hal alabilmektedir. Bakım veren süreçten hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bakım sürecini yarıda bırakabilmektedir ya da süreci devam ettirmektedir. Evde bakım sürecine sadece bakım verenin isteği değil farklı nedenlerin de dâhil olduğu görülmektedir.

Toplumsal eşitsizlik ve feminist teori zemininde tartışmalar sürdürüldüğünde günümüz ekonomilerinde evde bakım sürecinin önemli bir açıdan etkili olduğu görülmektedir (Gardiner, vd., 2013). Kadın, bakım veren rolünde iken ücretsiz aile işçisi konumunda olabilmektedir. Buna göre bakım aylığı kadın emeğinin görünmezliği üzerinden yeniden üretilirken kadının emeğinin de ev ekonomisine dahil edildiği söylenebilir ancak gelirin

denetimi kadında olmamaktadır. Bir anlamda cinsiyet rolleri, ev içi alana ilişkin ortaya çıkan yeni rolleri de bu doğrultuda yeniden düzenleyerek üretebilmektedir (Cuff, Sharrock and Francis, 2013: 419). Aslında yaşlı bakım süreci görünmez bir emek değildir. Kamusal alanda bakım vermenin maddi bir getirisi vardır ancak bakım verenin duygusal emeği ile birleştiğinde yaşlı bakımının ekonomik getirisi görünmez hale gelebilmektedir. Öte yandan çalışmalarda yaşlılık, ekonomi ve cinsiyet dikkate alındığında kadın yoksulluğu dikkati çekmektedir (Arun ve Elmas, 2016). Kadın yoksulluğu olgusu, refah devleti uygulamalarının çözülmesi ile küresel açıdan deneyimlenen bir olgudur. Özellikle yaş ve ekonomik durum, cinsiyetle kesiştiğinde sosyal sorunların çoklu etkileri altında bireylerin farklı başa çıkma teknikleri benimsedikleri söylenebilir.

Yoksullukla mücadelede kadının iş hayatına dâhil olması aile düzeninin gelenekselden modern yapıya geçmesine neden olmuştur. Bundan dolayı yaşlı, özellikle ekonomik nedenlerden ötürü geleneksel düzendeki gibi bakım alamamaktadır. Yapılan çalışmalarda bakımın hane üyelerinden birinden alınması bakımın her an kesilebileceği noktasında riskli görülmektedir (Grunfeld vd., 1997:1101) O halde denilebilir ki "ekonomik açıdan" kadın, evde bakım rolünü yerine getiremediği durumlarda "bakım veren" rolü yeniden düzenlenecek böylelikle hanedeki toplumsal statülere ilişkin beklentilerin niteliği değişebilecektir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar evde bakım sürecinin bakım veren için olumlu sonuçlar yaratacağı üzerine yoğunlaşmaktadır (Butler, et al., 2005; Lecovich, 2008:312). Ancak görülmektedir ki bakım süreci, "bakım verenin" depresyon ve tükenmesine neden olabilmektedir (Kalınkara ve Kalaycı, 2017; Lee, Bierman ve Penning, 2020). Özellikle kadınlar ailede bakım veren rolünü üstlendikçe psikolojik ve fiziksel açıdan zarar görmektedir (Shavit, Ben-Ze'ev ve Israel, 2019) ki bu durum depresyonun kadınlaşmasının önemli örneklerindedir. Görülmektedir ki bakım veren birey, kendini tükenmiş hissetmekte ve yaşlı bireyle iletişim sorunları yaşayabilmektedir (Dağdeviren vd., 2019). Ayrıca genellikle bakım veren bireylerin de kendi sağlık problemleri olabilmektedir. Diğer yandan bakım verenin "yaşlı bireyin" ihtiyaçlarını yerine getirmesi bilgi gerektiren bir iş iken bakım

verenlerin büyük çoğunluğunun hiçbir bilgi ve deneyime sahip olmadığı bilinmektedir (FCA, 2007). Araştırmada bakım verenlerin profesyonel desteğe ihtiyaç duymadıklarını ifade etmeleri onların bakım konusunda kendilerini yeterli gördüklerine ilişkin olarak düşünülebilir. Öyle ki katılımcıların çoğunluğu (%71.7) profesyonel desteğe ihtiyaç duymadığını belirtirken, %16.7'si sıklıkla profesyonel desteğe ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.

Bakım sürecine eşlik eden bakım yükü, Türkiye'de ve dünyada farklı konularda yapılan çalışmalarda sıkça yer almaktadır (Erkan ve Altuntaş, 2019; Işıl ve Onan, 2016, Purkis ve Ceci, 2015). Bakım yükü, bakım sürecinin ortaya çıkardığı her türlü sorunu (Orak ve Sezgin, 2019) ifade ederken kadın bakım verenlerin erkek bakım verenlere göre daha depresif ve stres altında hissettikleri bilinmektedir (Etters, Goodall ve Harrison, 2008). Ayrıca eşlerin bakım veren rolünde olması halinde aileden diğer bakım verecek bireylere göre süreçten daha olumsuz etkilendiği de ortaya konulmuştur (Zarit, Reeves ve Bach-Peterson, 1980). Son ancak en önemli sayılabilecek bulgu ise bireyin kendisine zaman ayırmak yolu ile sosyal hayatının tümünü bakım vermeye ayırmaması bireyin bakım yükünün getireceği olumsuz etkilerle başa çıkabildiğini ifade etmektedir. Bakım verme ile ilgili yapılan çalışmalarda bu yükün nasıl ortadan kaldırılabileceğine ilişkin çalışmalar yapılırken bakım verenin özyeterliliğinin bireyin yaşam kalitesini arttıran bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır (Etters, Goodall ve Harrison, 2008). Sonuçta denilebilir ki bakım sürecinin yaratacağı olumsuzluklarla baş etmede bakım sürecindeki bireylerin kendilerine özel zaman ayırmaları sürecin olumluya dönmesi açısından önemli bir etki yaratacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Mevcut çalışmada var olanın bilgisine ulaşmak maksadıyla epistemolojik bir bakış açısından hareketle sosyal inşacı yaklaşımdan yola çıkılmıştır. Araştırma sorusu ise nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma yaklaşımı ile cevaplandırılmıştır. Araştırmada fenomenolojik yaklaşımın belirlenmesinde “ana problem cümlesinin niteliği” yol gösterici

olmuştur. Yaşlı birey ile bakım veren bireyin, bakım sürecindeki etkileşiminden hareketle oluşturdukları anlamların grup içi performanslarının ve bakım pratiklerinin betimlenmesi ve anlaşılması hedeflenmiştir. Fenomenolojik yaklaşımda birey deneyimlerini kendi dünyasındaki deneyimlere göre anlamlandırmaktadır. Birey, anlamları deneyimleri üzerinden yeniden inşa etmektedir. Buna göre birey, gerçeği farklı anlamlar üzerinden anlayabilmekte ve tanımlayabilmektedir. Bir anlamda tek bir kişinin deneyimlerine atıfta bulunma ve bu biricik deneyimleri ortaya çıkarma söz konusudur (Giorgi, 1997: 236).

Bu çalışmada da bakım sürecinin öznelere olan yaşlı birey ve bakım veren açısından bakım sürecinin anlamlarının neler olduğu ortaya konulması amaçlanmaktadır. Burada amaç, yaşlı birey ve bakım veren bireyin birbirleri ve hanedeki diğer bireylerle kurduğu “ilişkileri”, “deneyimleri”, “kültürel ifadeleri”, “grup dinamikleri” ve “anlamları” ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda fenomenolojinin amacı, Creswell (2020)’in de ifade ettiği gibi bir grup bireyin deneyimlerini betimlemenin yanında anlamak olduğundan çalışmada da fenomenolojik yaklaşım belirlenmiştir.

Veri toplama sürecinde nitel veri toplama tekniklerinden derinlemesine görüşmelerin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılandırılmamış görüşme formlarının kullanıldığı görüşmelerin yapılmasında amaç, açık uçlu soruların sorulması ile bireylerin detaylı bir şekilde sorulan kavramlara ilişkin deneyimlerini aktarmasıdır (Tekin, 2006). Araştırmada gözlem verileri, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar ve alan notları kullanılmıştır. Gözlem sırasında araştırmacıların uzun süreli ve sürekli etkileşimleri süreçte etkili olan sembollere ve dile odaklanmak açısından önemli bir avantaj sağlamıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Erzurum’un Oltu ilçesinde evde bakım aylığı hizmeti sağlanan 65 yaş üstü bakıma muhtaç yaşlı bireyler ve bakım veren bireyler oluşmaktadır. Oltu Sosyal Hizmet Merkezi’nden alınan (04.01.2018) resmi bilgilere göre Oltu ilçesinde 490 kişi evde bakım aylığı uygulamasından faydalanmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmaya evde bakım aylığı

hizmeti alan yaşlı birey ve bakım veren odağında altmış (60) aile rastgele seçilmiştir. Katılımcılar, çalışma kapsamında seçilen otuz (30) aile olarak belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler, otuz yaşlı birey ve otuz bakım veren birey olmak üzere altmış kişi ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında verilerin kendini tekrar etmesi üzerine görüşmeler sonlandırılmamıştır. Bu noktada görüşmeler sonlandırılabilirken araştırmanın nicel verileri için ziyaretler devam ettiği için nitel görüşmeler de devam etmiştir. Veriler bir anlamda fazlasıyla doygunluğa sahiptir.

Verilerin Toplanması

Mevcut çalışma için verilerin toplanması, Temmuz 2020 ile Nisan 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma süresince en az ayda bir olmak üzere toplamda yedi ev ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte ev ziyaretleri planlandığı şekilde 12 defa gerçekleştirilecek iken pandemi sürecinin kapatmalar dolayısıyla alanı çıkma sürecini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ev ziyaretleri sırasında görüşmeler yapılarak hem yaşlı bireyin hem de bakım verenin bakım sürecine ilişkin deneyimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Görüşmeler, elle not alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan gözlem ve alan notlarının analizinde nitel içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Veriler, kod ve kategoriler şeklinde düzenlenerek elle kodlanmış ve analiz edilmiştir. Buna göre çalışmada dört kategori belirlenmiştir. Kategoriler, bulguların sınıflandırılmasında kullanılmıştır. “Sağlık sorunları”, “kayıp ve yas”, “ekonomik yetersizlikler” ve “sosyal çevre kaybı” kategorileri belirlenen kategorilerdir. Bulguların isimlendirilmesinde bakımın başlama süreci ile belirlenen kategoriler kullanılmıştır.

BULGULAR

Bakımın Başlama Süreci

Filiz (K, 79, BV), olacak şey değildi de yazı kader diye söze başladı. 16 yaşında zorla evlendirildiğinden bahsederken amcasını suçladı. Amcası

tarafından babasının “aklı çelinmişti”. Kendi kızlarını okuldan alıp evlendirdiği gibi onun da zorla evlendirilmesine neden olmuştu. Evlendiği adamın iki çocuğu vardı ve çocukların bakımından Filiz (K, 79, BV) sorumlu olmuştu. Zamanla eşinin bakımından da sorumlu olan Filiz (K, 79, BV), Orhan (E, 95, BA)’ın bakımını üstlenmiştir.

Bakım veren olarak yaşlı bireylerin eşlerinin bakım sağlaması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Mehmet (E, 86, BA) de Orhan (E, 95, BA) gibi eşi tarafından bakılmaktadır. Mehmet (E, 86, BA) bir görüşmesinde oğlunun eşinden dert yanmıştır. “Ben de istemez miyim oğlum bana baksın?” derken oğlundan bakım almamasının sebebi olarak gelinini göstermiştir. Mehmet (E, 86, BA)’ın eşi Şehriban (K, 76, BV), gelininden memnun olduğunu dile getirmektedir. “Siz ona bakmayın” diyerek Mehmet (E, 86, BA)’ın gereğinden fazla sinirli olduğunu söylemiştir. Aslında Mehmet (E, 86, BA), Şehriban (K, 76, BV) tarafından bakılsa da bu bakım yeterli gelmemektedir. Görüşmeler ilerledikçe Şehriban (K, 76, BV), kendisine yardım etmesi için (yemek yapmak) eve yardımcı bir kişi kabul etmiştir. Şehriban (K, 76, BV), yardımcı kişiden pek memnun kalmamışsa da ilişkilerini sürdürme ihtiyacı görmüştür.

Görüşmeler sürerken vefat eden Yusuf (E, 81, BA) diğer görüşmeciler gibi eşi olmasına rağmen gelini tarafından bakılmaktadır. Ayşe (K, 42, BV) ile yapılan görüşmelerde bakım sürecini “bakmak zorunda olmak” şeklinde tanımlamıştır. “Evlerimiz altı üstlü nasıl bakmam. Babamın bakıma ihtiyacı var sonuçta...” diyerek süreci tanımlamıştır. Görüşmeler sırasında Ayşe (K, 42, BV)’nin maddi sıkıntıları olduğu da görülmüştür. Öyle ki evin oğlu, sürekli çalışacak bir iş bulamamıştır. Ayrıca evde dört çocukları vardır. Anne ve babasını kaybeden ve bu kaybı konuşma sırasında dile getiren Ayşe (K, 42, BV) kendisini, eşinin babasına bakmak zorunda hissetmektedir. Biraz çekinerek kişisel temizliğini dahi kendisinin yaptığını söylemiştir.

Katılımcıların da ifade ettiği gibi bakım sürecinde yaşlı bireye ya eşi ya da gelini bakım sağlamaktadır. Eşinden bakım alan yaşlı bireye bakım verme konusunda sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Gelini tarafından bakım sürecinde sıkıntılar, mahremiyet açısından yaşansa da bakım süreci sürdürülmektedir. Bakım alan bireylerden biri olan Yasemin (80, Kadın, BA)’ın

gelini tarafından bakımı sağlanmaktadır. Yasemin, evin ihtiyaçlarını karşılamak adına bakım aylığını kullanırken aynı zamanda hayvancılık ile uğraşmaktadır. Bakım veren gelini ise evin işleri ve çocuklarının bakımından sorumludur. Yasemin, hayvancılığı hayatının bir parçası olarak gördüğünü belirtmektedir. Evliliğinin ilk yıllarından itibaren eşinin uğraştığı hayvancılıkla kendisi uğraşmak zorunda kalmış. Bu sebeple kendini “aktif bir kadın” olarak tanımlamıştır. Aktiflik sadece hayvancılıkla uğraşmak değildir. Eşi, genç yaşta gözünü kaybetmesi ile birlikte evin geçimini bir anlamda kendisi üstlenir. Eşini “bir çocuk” şeklinde tanımlamıştır. Yarım bir adamdı. Ona hiç bunu hissettirmedim. Elinden tutup gittiğim her yere götürdüm... diyerek ev içi sorumluluklarını yerine getirememesini bir eksiklik olarak tanımlamıştır. Onun bu eksikliğini kendi “aktifliği” ile tamamlamıştır. Görülmektedir ki bakım alan kişi, yeni roller kazanmak ya da rollerini bırakmak yerine sosyal hayatını aynı seyirde sürdürmüştür. Yaşlılık ya da bakım almak onu engellememektedir.

Sürece Eşlik Eden Çoklu Sağlık Sorunları

Yapılan görüşmeler sırasında bakım alma ve verme sürecinin kendi içinde farklı katmanlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu farklı katmanlar, bakım verenin yaşlı bireye karşı sorumluluklarını artırmaktadır. Örneğin Dilek (K, 39, BV) bakım verdiği yaşlı bireyi ve bakım sürecini tanıtırken direk olarak yaşlı bireyin sağlık problemlerinin fazlalığından söz etmeye başlamıştır. *Dizlerinde romatizması var. Kalçasında da platin var. Bu yüzden tek başına yürüyemiyor. Banyo yaparken ve tuvalete giderken ben yardımcı oluyorum. Yaşlandıkça bir sürü hastalık çıkıyor işte. Allah'tan geldiği için yapacak bir şey yok isyan edemeyiz* sözleriyle Dilek, süreci zorlaştıran bir etken olarak sağlık sorunlarının çokluğunu ifade etmiştir.

Görülmektedir ki çeşitli düzeylerde sağlık sorunları hem bakım verenler için hem de yaşlı bireyler adına maddi ve manevi yönden zorlayıcı olabilmektedir. Yeliz (K, 45, BV), *Babam Alzheimer hastası olduğu için nereye gittiğini bilmeden dışarı çıkmaya çalışıyor. Hem gündüzleri hem de akşam vakitlerinde evden çıkmaya çalışıyor. Ben ya da annem yanında olduğu zamanlarda evin bahçesinde gezabiliyor. Tek başına dışarı çıkmasına izin*

veremem. Çünkü Allah korusun başına bir şey gelebilir derken aslında kendi hayatını da bakım verdiği yaşlı bireye göre düzenlediğini ifade etmektedir. Bakım vermek, sadece ihtiyaçlarını gidermek değil kendinden de ödün vererek yaşlı bireyin tüm hayatından kendini sorumlu tutmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bakım vermek, bakım verenin belirli saatler içerisinde ihtiyaçlarını gidermesinin ötesinde yaşlı bireyin tüm hayatından kendini sorumlu tutmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple yaşlı bireyin tüm iyilik hali bakım verenin sorumluluğundadır. Görülmektedir ki bakım verenin para karşılığında belirli saatler içerisinde görevini gerçekleştirmesi durumu bakım verenin aile üyesi olma halinde farklı bir şekil alarak bakım verenin kendi sosyal hayatını ve kararlarını da bakım verdiği yaşlı birey için feda ettiği anlamına gelmektedir. Yaşlı bireyin tüm gününden sorumlu olması ile bakım veren, manevi anlamda fazlasıyla endişe, korku, kaygı gibi çeşitli duyguları hissetmektedir.

Sağlık sorunlarının çoklu olması ile birlikte sağlık hizmetlerine ulaşım- da yaşanan sorunlar, hastalıkların teşhis ve tedavisinde gecikmelere neden olabiliyorken bakım verenlerin yaşlı bireyler adına daha çok endişelenmelerine neden olabilmektedir. *Bir sürü hastalıkla mücadele ediyor. Annem için hem çok üzülüyorum hem de endişeleniyorum* (Okşan, K, 38, BV). Öte yandan yaşlı bireyin tüm gününü organize ederken bakım veren, yaşlı bireyin yalnız başına gerçekleştirebileceği etkinlikleri de üstlenmektedir. Bu durum, bakım verenin yapmak zorunda olduğu faaliyetler olarak ortaya çıkarken yaşlı bireyin kendi alanının kısıtlanmasına ve hareketsizliğine neden olabilmektedir. *Annemin fazla kilosunu olduğu için tek başına hareket edemiyor ve bu yüzden hastane dışında bir yere hiç gitmiyor. Sürekli oturuyor işte bazen televizyon izliyor bir de ibadet ediyor. Zaten ben de ondan bir şey yapmasını isteyemem* ifadeleriyle İlkim (K, 47, BV), ondan bir şey isteyemem diyerek yaşlı birey için hareket etmenin bakım verenin kontrolünde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bakım veren, yaşlı bireyin tüm gününü düzenlerken bir anlamda onun ne yapıp ne yapmayacağını da kararlarıyla etkileyebilmektedir. Dahası bakım alanların görüşü sorulduğunda yaşlı bireylerin de hareketsizliği tercih ettiği ortaya çıkmaktadır. *Bir iş*

yapmıyorum ama vakit öyle böyle geçiyor ben halimden memnunum. Zaten bu yaştan sonra ne işiyle uğraşacağım. (Ülkü, K, 85, BA). Dolayısıyla bakım veren, yaşlı bireyin sağlığı için hareket etmesini desteklese dahi bu durum yaşlı birey tarafından istekle karşılanmamaktadır.

Bakım Sürecine Eşlik Eden Kayıp ve Yas

Yaşlılık, dönem itibariyle aile üyelerinden ve sosyal çevreden birçok yakının kaybına tanık olunan bir dönemdir. Yaşlı bireylerin özellikle çocuklarıyla ilişkili kayıpları, onların psikolojik iyilik halini ve dolaylı olarak fiziksel sağlık durumlarını olumsuz etkilemektedir. Yapılan görüşmeler sırasında katılımcıların, yaşadıkları kayıplarla alakalı olarak yaşadıkları yas sürecine ilişkin profesyonel desteğe ihtiyaç duydukları ve bu destekten yoksun kaldıkları görülmüştür.

Bakım veren Oya (K, 36) *Kayınvalidem iki çocuğumu yakın zamanda üst üste kaybettiğinden psikolojik olarak da kötü durumda sürekli onları hatırlayıp ağlıyor. Ben de onu yalnız bırakmamaya çalışıyorum. Hem de sağlık yönünden hastalıkları var. Psikolojisi bozuldukça hastalıkları da kötüye gidiyor...* bakım sürecinin kayıp ve yas durumundan olumsuz etkilendiğini ifade etmektedir. Buna göre kayıp ve yas süreci bakım alanın sağlık durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca mevcut durum bakım verenin normal durumdan daha fazla sorumluluk almasına neden olabilmektedir. Önceki süreçlerde olduğu gibi burada da aile üyesi olduğundan bakım veren, yaşlı bireye karşı kendini fazlasıyla sorumlu hissetmektedir.

Bakım alan Olcay (K, 73), *Kimsem kalmadı burada artık. Kardeşlerimi kaybettim. Biri gençken ölmüştü. Biri de geçenlerde vefat etti. Kardeşim olsa yeterdi bana. Evi hemen arkadaydı. O gelir kontrol ederdi beni. Onu çok arıyorum şimdi...* ifadeleriyle kaybını yaşadığı kardeşini bakım sürecinin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Kardeşini kaybetmesi, Olcay açısından öncelikle bakım sürecindeki yararı açısından önemli bir yas kaynağıdır. Burada bir zorunluluk görülmektedir. Yaşlı bireyin bakıma ihtiyaç durumu, aile üyelerinden bir beklentiye girmesine neden olmaktadır. Öyle ki aile üyelerinin bakım sürecine katılmaları bir anlamda yaşlı birey açısından reddedilmeyecek bir durumdur.

Ekonomik Yetersizlikler

Yaşlılık süreci, ekonomik yetersizliklerin sosyal bir sorun olarak eşlik ettiği bir süreçtir. Bu süreçte yaşlı bireyin iş hayatından emeklilikle birlikte kopmasının yanında yaşlılığın bir sonucu olan hastalıklar da bireyin farklı ekonomik etkinliklere katılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Çalışmada yer alan yaşlı bireylerin ekonomilerinin önemli bir parçası olarak bakım aylığı görülmektedir. Bakım aylığı ile yaşlı bireyin bakım sürecine destek gerçekleştirilmesi gerekirken bu aylığın ailenin temel ihtiyaçlarında kullanıldığı görülmektedir. Bakım aylığı, bakım alan ve bakım veren arasında ekonomik bir anlaşmanın aracı olmuştur. Yaşlı bireylerin ailenin ekonomik yetersizliklerinden haberdar olduğu ve kendi ihtiyaçları için harcanması gereken bu aylığı, memnuniyetle ailenin ihtiyaçları için harcanması hakkında izin verdiği görülmektedir. Aile bireylerinin çalışmadığını ifade eden Ümit (E, 72, BA) ekonomik yetersizliklerin aile bireyleri tarafından deneyimlendiğini ve bakım aylığının da bu yetersizlikler için kullanıldığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

Oğlum bir türlü kalıcı iş bulamıyor. Ne zaman iş çıkarsa, çağırırlarsa o zaman gidiyor. Okul bitirmemiş zaten. Şimdi okuyanlar bile iş bulamıyor. .... Hem bana hem onlara yardımcı oluyor.

Bakım aylığının yaşlı bireyin ihtiyaçları için kullanımı, yaşlı bireyin rahat bir bakım süreci geçirmesini sağlayacakken bu aylığın tüm aile ihtiyaçları için kullanılması onun bireysel anlamda ihtiyaçlarının karşılanmamasına neden olabilmektedir. Örneğin özellikle tuvalet ihtiyacında gerekli olan birtakım gereçlerin bu süreçte alınmaması bakım verenin bireysel olarak daha zor bir ortamda hizmet vermesine neden olmaktadır. Bakım sürecini kolaylaştıracak idrar kaçırmaya külotu ya da ıslak mendil gibi gereçlerin karşılanmaması, bakım verenin bireysel anlamda bazı tedbirler almasına ve daha çok yıpranmasına böylelikle bakım sürecinde zaman kaybına neden olabilmektedir. Bakım verenlerin, yaşlı bireylerin tüm bakım sorumluluğunu üstlenmeleri kendilerine zaman ayıramamalarına neden olurken sosyal çevrelerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bakım süreciyle bakım verenlerin sosyal çevreleri ile ilişkilerinin kısıtlandığı görülmektedir. Bakım veren İlkim (K, 29, BV) bu süreci şu ifadelerle anlatmaktadır:

Sabahtan akşama kadar bir şeyler yapıyorum. Çocuklarımla dersleriyle ilgileniyorum, anneannemle ilgileniyorum, yemek yapıyorum, temizlik

yapıyorum ve çok yoruluyorum. Kendime ayıracak vaktim kalmıyor. Daha yaşım genç ama bütün her şeyin yükü bende olduğu için bazen ağır geliyor. Hiçbir komşum ile görüşmüyorum akrabalarımız ile de evlerimiz uzak olduğu için de çok sık görüşemiyoruz. Hayatım bu ev işte...

Ayrıca bakım aylığının yaşlı birey ile ilişkilendirilmesi yaşlı bireyin vefatı ve bakım aylığının kesilmesi fikrini beraberinde getirmektedir. Bu fikrin aile içerisinde sürekli bir endişeye sebep olduğu görülmektedir. Fakat bu endişe bireylerin yine de harekete geçmelerine neden olmamaktadır.

Eşim çalışmıyor. Bir eğitimi de yok. Kayınvalidemin maaşı ile geçiniyoruz. İleride kayınvalidem vefat ederse ne ile geçineceğiz bilmiyorum. Eşiime bazen bir iş bul diyorum ama beni dinlemiyor.

Ümit (E, 72, BA), *Bazen torunlarım diyor. Bakım aylığı da kesilirse nasıl geçiniriz?* sözleriyle bakım aylığının kesilmesinin hane içerisinde torunlarına bile yansıdığını ifade etmektedir. Bir anlamda bakım aylığı, aile ekonomisinin temel kaynağı olarak görülmektedir. Ailenin diğer bireyleri bu desteğin varlığı nedeniyle geçici, süreksiz işlerde çalışmaktadırlar. Bu durum yaşlı bireyin aile içerisindeki ekonomik katkı değerini yükseltirken ailenin diğer bireylerinin ona bağımlı olmalarına ve kendi hayatlarına yön verememelerine neden olabilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan çalışmada bakım verenlerin tümünün kadın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum geleneksel toplum yapısının bir sonucu olarak görülse de gelenekselliğin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Ayrıca bakım verenlerin, genellikle eşlerden oluştuğu görülmektedir. Eğer yaşlı bireyin eşi, fiziksel anlamda kendini yeterli hissediyorsa ya da hane içerisinde bakım verecek başka biri yoksa bakım vermektedir. Ayrıca bazı ailelerde görüşmeler sırasında genellikle yaşlı bireylerin erkek, bakım veren eşlerin ise kadın oldukları görülmüştür. Bu durum geleneksel yapının devam ettiğine ilişkin önemli bir işaret olarak görülmektedir. Literatürde (Tekin vd., 2011: 26; Özyeşil vd., 2014: 41; Özkul ve Kalaycı, 2018; Cingil, 2013; Mulatilo el al., 2000; Dağdeviren et al. 2019) de yer aldığı üzere geleneksel yapının bir sonucu olarak kadın, özel alandan sorumlu olduğu için bakım faaliyetlerinden ve bireylerin sağlık durumlarından da sorumludur.

Bu durum literatürde yer aldığı gibi araştırma verilerinde sağlığın kadınlaştığına ilişkin önemli örnekler sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bakım veren yaşlı ise kendisine gerekli gördüğü yerlerde yardımcı alabilmektedir. Para karşılığı evin işlerinde hane dışından bir kişiden destek alabilmektedir. Bu destek, bakım verme hizmeti şeklinde olmazken evin temizliği ya da yemek gibi yardımcı birtakım faaliyetler bu hane dışı kişiden alınabilmektedir. Bu hane dışı kişi, evin yemeğini ve temizliğini yaparak bakım verenin yükünü hafifletmektedir ancak görülmektedir ki bakım aylığı amaçlandığı şekilde bakım sürecine hizmet etmektedir. Bu noktada kadın emeği onun, ücretsiz aile işçisi olarak tanımlanmasını farklı şekilde etkilemektedir. Bakım hizmetinin ekonomik karşılığı vardır ve bakım aylığı ile bu karşılık haneye girerken paranın denetimi kadında olmayabilmektedir. Burada kadın emeğinin araçsallaşarak hane ekonomisine hizmet edecek şekilde kullanıldığı söylenebilir.

Yaşlı bireyler, çoklu sağlık problemleri ile başa çıkmaya çalışırken bu durum bakım verenin maddi ve manevi yönden daha fazla sorumluluk hissetmesine neden olabilmektedir. Bir anlamda hane içerisinde roller eşitsiz bir şekilde genellikle de bakım veren tarafından yüklenilmektedir. Sorumluluğu yüklenen kişinin yani eşitsiz rol dağılımında bakım verenin genelde evin gelini olduğu görülmektedir. Kadının bakım faaliyetlerinden sorumlu olması, burada da görülmektedir. Dolayısıyla bakım süreci sırasında mahremiyet dahi geri plana atılarak kadının toplumsal cinsiyet rollerinin işaret ettiği şekilde (temizlik, düzen) gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmada bir senede yedi (7) ev ziyareti gerçekleştirilmesi yönünde gezici bir sağlık ekibi düzenlemesi öngörülmüştür. Buna göre sağlık hizmetleri yaşlı bireylerin ulaşmakta zorluk çekmeyecekleri şekilde kurgulanmıştır. Ayrıca bakım verenlerin yararlanacakları psiko-sosyal desteğin de bu ziyaretler sırasında gerçekleştirileceği öngörülmüştür.

Bakım sürecinde ekonomik belirlenimin olduğu görülmektedir. Karşılıklı bir alışveriş sürecinde gerçekleşen bakım alma ve verme sürecinde yaşlı anne ve baba, ekonomik destek verirken erkek çocuk ve eşi de masraflarının karşılanması ile bakım verebilmektedir. Çalışmada bakım aylığının yeterli olmadığına ortaya çıkması ile yaşlı bireyin hanesine ekonomik katkı sağlayabilecek bazı girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin

elektrik faturasında yapılacak indirimden haberdar olmayan hanelere bu konuda bilgi verilmiştir. Aynı zamanda yaşlı bireylere yiyecek yardımı sağlayan bazı derneklerden destek alınması yönünde aracı olunmuştur. Yine hane içerisinde çalışmayan hane üyeleri için İŞKUR gibi iş bulmalarında aracı görev görecektir kurumlara gerekli yönlendirmeler yapılmıştır.

Karşılıklı anlaşmada bakım alanın ekonomik desteği karşılığında bakım verenin bakım sürecindeki tüm sorumluluğu yüklediği görülmektedir. Bakım veren için bu süreçte sosyal hayatını feda ettiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki bakım süreci hem bakım verenin hem de bakım alanın sosyal dışlanmasına neden olmaktadır. Bakım alanın hissettiği yoğun “bağımlılık hissi” karşısında bakım verende de aynı tepki görülmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki bakım süreci iki uçludur ve etkileri paralel bir şekilde iki taraf açısından da eşit sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki yaşlı birey, rolleri bıraktıkça bakım veren bu rolleri üstlenmektedir. Bunun sebebi bakım verenin kendisini zorunda hissetmesidir. Böylelikle bakım veren, bakım sürecinden ruhsal açıdan zarar alarak ayrılmaktadır.

Bakım verenlerin ev ile ilgili tüm sorumlulukları üstlenmeleri ve saygı gereği yaşlı bireye herhangi bir iş yaptırmamaları yaşlı bireyin hareketsizliğini pekiştirmektedir. Yaşlı birey, hareketsizliği tercih etmektedir. Onlara göre yaşlılık, hareket etmemektir. Bir anlamda geleneksel yapıda görülen aktif yaşlı birey, çalışmada yerini pasif/ yetersizlik hissine kapılmış yaşlı bireye bırakmıştır. Bu da Oltu'nun bazı yönleriyle halen daha geleneksel olduğunu ortaya koyarken bazı özellikleriyle gelenekselden moderne geçiş izlerini taşıdığını göstermektedir. Bakım aylığının bakım sürecindeki belirleyici etkisi bu geçişin belirgin bir nedeni olarak görülebilir. Alandan alınan verilerden yola çıkıldığında bakım alan ve veren ilişkisinin bakım yükü kavramı çerçevesinde bir takım olumsuz etkileşimler geliştirdikleri görülmüştür. *Bakım yükü*, bakım sürecinin ortaya çıkardığı her türlü problem olarak nitelendirildiğinden bu süreçte bakım alanın ve verenin kendine zaman ve özel alan ayırması bakım sürecine olumlu etkiler yaratması açısından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abel, E.K. and Nelson, M.K. (1990). Circles of care: work and identity in women's lives, SUNY Press, 4-34
- Arun, Ö ve Elmas, Ç. (2016). Yaşlılıkta ayırım: çağdaş Türkiye'de yerel yönetimleri bekleyen zorluklar. *İstanbul University Journal of Sociology*, 36 (2), 351-372
- Atchley, R. C. (1971). Retirement and leisure participation: Continuity or crisis? *The Gerontologist*, 11 (1), 13-17.
- Baran, A. G. (2004). Yaşlılık Sosyolojisi, *Yaşlılık Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*, der. Velittin Kalıncara, Odak Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Kuşatılmış Toplum*. Ayrıntı Yayınları.
- Bocock, R. (2014). *Tüketim*. Dost Yayınevi.
- Butler, S.S., Turner, W., Kaye, L.W., Ruffin, L. and Downey, R. (2005). Depression and caregiver burden among rural elder caregivers. *Journal of Gerontological Social Work*, 46(1), 47-63. doi: 10.1300/J083v46n01_04
- Chumnanmak, R., Ayuwat, D., and Narongchai, W. (2020). Happiness elements of elders in Rural Northeast, Thailand: Dynamic of social change in globalization era. *JKMP Jurnal Kebijakan dan Manajemen Publik*, 6(1), 15-24. <https://doi.org/10.21070/jkmp.v6i1.1928>
- Cingil D. (2013). Bağımlı yaşlısına bakım veren aile üyelerine sunuş yolu ile verilen eğitimin bakım verme yeterliliği ve yaşlı bakımı bilgi düzeyine etkisi [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Siyasal Kitabevi.
- Cuff, E.C., Sharrock, W.W. ve Francis, D.W. (2013). *Sosyolojide perspektifler*. Say Yayınları.
- Dağdeviren, T. S., Dağdeviren, M., Demir, N., Atatorun, M., Ali Özşahin, O., and Adahan, D. (2019). Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastaların Bakım Verenlerinin Sosyo-Demografik Özellikleri. *Ankara Medical Journal*, 19(2), 232-243. <https://doi.org/10.17098/Amj.578108>
- Dardot, P. and Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, H. and Altuntaş, M. (2019). Evde Sağlık Hizmeti Alan Hastalarda Bakım Yükünün Değerlendirilmesi. *Ankara Medical Journal*, 19 (3), 591-601. DOI: 10.17098/amj.624528
- Etters, L., Goodall, D. and Harrison, B. E. 2008. Caregiver burden among dementia patient caregivers: a review of the literature. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 20, 8, 423-8.

- Family Caregiver Alliance. Family Caregiving: State Of The Art, Future Trends. Report From A National Conference. San Francisco, Calif.: Family Caregiver Alliance; 2007.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar- Seçme Yazılar 2*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gardiner C, Brereton L, Frey R, Wilkinson-Meyers L, Gott M. Exploring the financial impact of caring for family members receiving palliative and end-of-life care: a systematic review of the literature. *Palliat Med*. 2014 May;28(5):375-90. doi: 10.1177/0269216313510588. Epub 2013 Nov 7. PMID: 24201134.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınevi, İstanbul.
- Giorgi, A. (1997). The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103>
- Grunfeld, E., Glossop, R., McDowell, I. and Danbrook, C. (1997). Caring for elderly people at home: the consequences to caregivers. *Canadian Medical Association*, 157(8), 1101-1105.
- İşıl, Ö. ve Onan, N. (2016). Yaşlı ve demanslı bireye bakım verenlerde bakım yükü ve yaklaşımlar, *Türkiye klinikleri j psikiyatir nurs-special topics*, 2(1), 74-80.
- Karakuş Umar, E. (2021). Türkiye’de ve dünyada toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin deneyimler. *Toplumsal cinsiyet çalışmaları* (Ed. Lokman Cerrah). Gazi Kitabevi, 1-28.
- Kaya Sd, Kılınç S, Kılınç M Et Al. (2017). Evaluation Of Home Care Services For Elderly: A Qualitative Study İn Konya Province Of Turkey. *Int J Health Sci Res*. 7(3), 239-249.
- Kemper P. (1992). The Use Of Formal And Informal Home Care By The Disabled Elderly. *Hsr: Health Services Research*. 27(4), 421-451.
- Lecovich, E. (2008). Caregiving burden, community services, and quality of life of primary caregivers of frail elderly persons. *Journal of Applied Gerontology*, 27(3), 309-330.
- Lee Y, Bierman A and Penning M. (2020). Psychological Well-Being Among Informal Caregivers in the Canadian Longitudinal Study on Aging: Why the Location of Care Matters. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*. 13;75(10), 2207-2218. doi: 10.1093/geronb/gbaa159. PMID: 32906145; PMCID: PMC7664311.
- Morgan, T., Bharmal, A., Duschinsky, R., and Barclay, S. (2020). Experiences of oldest-old caregivers whose partner is approaching end-of-life: A mixed-method systematic review and narrative synthesis. *PloS one*, 15(6), e0232401. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0232401>
- Onur, B., (1995). *Yetişkinlikte ileri yıllar: Gelişim psikolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Orak O.S ve Sezgin S. (2015). Kanser hastasına bakım veren aile bireylerinin bakım verme yüklerinin belirlenmesi. *Psikiyatri hemşireliği dergisi*, 6(1), 33-9.

- Özkul, M ve Kalaycı, İ . (2016). Türkiye’de yaşlılık çalışmaları. *İstanbul Journal of Sociological Studies* , Cilt: 0 Sayı: 52 , . DOI: 10.18368/IU/sk.98114
- Özkul, M ve Kalaycı, İ . (2018). Enformel bir iş ve istihdam alanı olarak yaşlı bakıcılığı: yaşlı yakınları ile bakıcı ilişkilerinde yaşanan sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi vizyoner dergisi*, 9 (20), 1-27. Doi: 10.21076/Vizyoner.372115
- Özyeşil, Z., Oluk, A. ve Çakmak, D. (2014). Yaşlı hastalara bakım verme yükünün durum-luk-sürekli kaygıyı yordama düzeyi. *Anadolu psikiyatri dergisi*, 15, 39-44
- Polivka, L. (2006). Gerontology for the 21st century, *The gerontologist*, 46(4):558-563.
- PURKIS, M. and CECI, C. (2015). Problematising care burden research. *Ageing and Society*, 35(7), 1410-1428. doi:10.1017/S0144686X14000269
- Read, J. (2012), Homo economicus’un bir soykütüğü: Neoliberalizm ve öznelliğin üretimi. *Cogito dergisi*, 70–71,
- Revel, J. (2006). *MichelFoucault –Güncelliğin Bir Ontolojisi*. Otonom Yayınları.
- Saygılı, S. (2011). *Yaşlılık psikolojisi*. Elit Kültür Yayınları.
- Shavit O, Ben-Ze’ev A, Israel D. (2019). Love between couples living with Alzheimer’s disease: narratives of spouse care-givers. *Ageing and society*. 39(3), 488–517. 10.1017/S0144686X1700109X.
- Siriopoulos G, Brown Y, Wright K. (1999). Caregivers of wives diagnosed with Alzheimer’s disease: Husband’s perspectives. *American Journal of Alzheimer’s Disease*.14(2):79–87
- Sullivan, A.B. ve Miller, D. (2015). Who is taking care of the caregiver?. *Journal of Patient Experience*, 1(2), 7-12.
- Şahin Kaya, Ş. (2011). Televizyonda Kadın, Sağlık ve Hastalık. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14 (2), 117-150. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosars/issue/11400/136122>
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi. <https://www.aile.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf>
- Tekin, N., Türker, E. ve Koç, E. (2011). “Evaluation of View of Caregivers of Old People about the Profession and Vocational Training”, *Medical Sciences*, 6(2), 26-32.
- Tekin, H. H. (2012). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (13), 101-116.
- Zarit, S., Reeves, K. and Bach-Peterson, J. 1980. Relatives of the impaired elderly: correlates of feelings of burden. *The Gerontologist*, 6(20) 649–55